

МАКТАБГАЧА YOSHDAGI BOLALARDA SO‘Z BOYLIIGINI KENGAYTIRISHNING SAMARALI METODLARI

DIANA ARTIKBAYEVA PO‘LAT QIZI

Nukus davlat pedagogika instituti

Maktabgacha ta’lim

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda so‘z boyligini kengaytirishning samarali metodlari tahlil qilinadi. Til va nutq bolaning intellektual, ijtimoiy hamda emotsional rivojlanishida muhim omil hisoblanadi. Tadqiqotda bolalar nutqini rivojlantirishda o‘yinli faoliyat, suhbat, badiiy asarlar o‘qish, hikoya tuzish, tasviriy vositalardan foydalanish kabi metodlarning samaradorligi ilmiy asosda yoritilgan. Shuningdek, nutq rivojlanishida tarbiyachining nutq madaniyati, muhitning kommunikativ faolligi va ota-onalar bilan hamkorlikning ahamiyati ko‘rsatib o‘tilgan. Maqolada amaliy kuzatuvlar va metodik tavsiyalar asosida bolalarning so‘z boyligini tizimli ravishda oshirish yo‘llari ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: *maktabgacha ta’lim, so‘z boyligi, nutq rivojlanishi, o‘yinli faoliyat, muloqot, badiiy so‘z, metodika, tarbiyachi, til muhit, pedagogik yondashuv.*

KIRISH

Maktabgacha ta’lim davri bolaning shaxsiy, intellektual va nutqiy rivojlanishida eng muhim bosqichlardan biri hisoblanadi. Aynan shu davrda bola atrof-muhitni bilish, muloqot qilish va o‘z fikrini ifoda etish jarayonida faol so‘z boyligini shakllantira boshlaydi. So‘z boyligi bolaning tafakkurini, nutq madaniyatini hamda ijtimoiy moslashuv darajasini belgilovchi asosiy omil bo‘lib xizmat qiladi.

Bugungi kunda maktabgacha ta’lim tizimida bola shaxsini har tomonlama rivojlantirish, xususan, uning og‘zaki nutqini boyitish masalasi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Chunki nutq bolaning fikrlash faoliyatini, muloqot qilish qobiliyatini va

o'quv jarayoniga tayyorgarlik darajasini belgilovchi asosiy ko'rsatkichlardan biridir. Shu boisdan, pedagogika va psixologiya fanlari doirasida bolalar nutqini rivojlantirish va so'z boyligini kengaytirish metodlarini ilmiy asosda o'rganish zarurati ortib bormoqda.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda so'z boyligini kengaytirish ko'plab omillarga, jumladan, tarbiyachining nutqiy madaniyatiga, ta'limiy muhitga, o'yin faoliyatining mazmuniga va ota-onalar bilan hamkorlikka bog'liqdir. So'z boyligini oshirish jarayonida o'yin, suhbat, hikoya tuzish, she'r yodlash, rasmlar asosida gap tuzish kabi interaktiv metodlardan samarali foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi.

Mazkur tadqiqotda maktabgacha yoshdagi bolalarda so'z boyligini kengaytirishning ilmiy-nazariy asoslari, amaliy yondashuvlari va samarali metodlari tahlil qilinadi. Shuningdek, ta'lim-tarbiya jarayonida bolalarning nutqiy faolligini oshirishga xizmat qiluvchi pedagogik sharoitlar yoritiladi hamda so'z boyligini rivojlantirish bo'yicha metodik tavsiyalar ishlab chiqiladi.

ASOSIY QISM

Bugungi kunda mamlakatimizda maktabgacha ta'lim tizimini yaxshilash, kengaytirish va sifatini oshirishga qaratilgan bir qator yangiliklar amalga oshirilmoqda.

Misol uchun, 2023-2026-yillarga mo'ljallangan ta'lim islohotlari doirasida Global Partnership for Education (GPE), UNICEF va boshqa xalqaro hamkorlar bilan birgalikda maktabgacha va maktab ta'limi sohasida hamkorlik uchun "Milliy hamkorlik paket" qabul qilindi. Bu paket orqali maktabgacha yoshdagi bolalarni qamrab olish darajasini oshirish, sifatli boshlang'ich ta'limga tayyorgarlikni yaxshilash kabi maqsadlar belgilandi.

Bundan tashqari, 2024-yilgi qarorlarga ko'ra, 3-7 yoshli bolalarni maktabgacha ta'lim bilan qamrab olish darajasini 2025-yilga borib taxminan 80 % darajasiga olib chiqish belgilandi.

Shuningdek, 2024 yilning sentabrida maktabgacha ta'lim sifatini oshirish maqsadida maxsus hujjat (pre-school decree) qabul qilindi va 2025 yildan boshlab

maktabgacha ta'lim muassasalarida direktor o'rinbosarlari joriy etilishi, metodik "Master-soat" va "Master-kun" kabi tadbirlar dasturga qo'shilishi belgilandi.

Sifat masalasiga alohida e'tibor berilmoqda: misol uchun, 2025-yilda poytaxt Samarqand shahrida pedagogik mahorat markazi ochilishi bilan birga O'zbekistonda 11 ta hududiy "Pedagogik Mutaxassislik Markazlari" tashkil etilishi rejalashtirilmoqda. Bu markazlar maktabgacha ta'lim muassasalari tarbiyachilari va metodistlarini o'qitish, zamonaviy metodlarni joriy etish bo'yicha xizmat qiladi.

Shu bilan birga, o'yinasoslilik (play-based curriculum) kontseptsiyasi maktabgacha ta'limga kiritilmoqda. 2024-yilda bolalar nutqi, til rivoji va ijtimoiy-emotsional ko'nikmalarni rivojlantirishga qaratilgan o'yinli yondashuvni joriy qilish bo'yicha tayyorgarlik boshlangan.

Shunday qilib, maktabgacha ta'lim tizimida kengaytirish (qamrovni oshirish), sifatni yaxshilash (pedagoglar malakasini oshirish, metodik yondashuvlarni zamonaviylashtirish), va mazmuni takomillashtirish (o'yin asosida, nutq va til rivojiga qaratilgan) kabi uch asosiy yo'nalish faoliyatda ekanini ko'rishimiz mumkin.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda so'z boyligini kengaytirishning samarali metodlari – O'zbekistonda qo'llanilayotgan amaliy tajribalar

Maktabgacha yoshdagi bolalarda til va nutq jihatidan so'z boyligini kengaytirish muhim vazifadir. Quyida O'zbekistonda ushbu sohada amalga oshirilayotgan metodik yondashuvlar keltiriladi.

O'yinli faoliyat asosida so'z boyligini rivojlantirish. O'zbekistonda yangi o'yinli o'quvta'lim dasturi joriy etilmoqda, unda til-nutq, badiiy so'z, so'z boyligi kengaytirish komponentlari o'yin faoliyati orqali ko'proq rag'batlantiriladi.

Masalan, bolalar hikoya o'qishdan so'ng uni rolga bo'lib ijro etadilar, so'zlarga e'tibor qaratadilar va so'zlarni kontekst bilan bog'lab tushunish imkoniga ega bo'ladi. Bu metod - o'yin, drammatizatsiya, rol o'ynash, dialoglar tuzish orqali bolalarning faol nutqini rag'batlantiradi.

Muvofiqlashtirilgan ta'lim muhitini yaratish. Ta'lim muassasalari bolalar tilini rivojlantirish uchun alohida nutqiy muhit (lingvistik muhit) yaratishga urg'u

bermoqda. Tarbiyachilar bolalarga ko‘p so‘zli ifodalarni taklif etadi, savollar beradi, bolalarning til faolligini rag‘batlantiradi. Masalan, o‘qituvchi “Bugun nima qildik?, Qaysi so‘z seni qiziqtirdi?” kabi ochiq savollar bilan bolalarni nutqqa jalb qiladi.

Tarbiya jarayonida ota-ona hamkorligini kuchaytirish. Maktabgacha yoshdagi bolalar so‘z boyligi ota-ona bilan uyda ham davom ettirilishi muhimdir.

O‘zbekistonda pedagogik maslahatlar orqali ota-onalar bolalar bilan suhbat qilish, kitob o‘qish, so‘z kartochkalari bilan o‘ynash, tasvirlardan so‘z topish kabi faoliyatlar bilan shug‘ullanishga chaqirilmoqda. Bu maktabgacha ta’lim muassasasi va oilaviy muhit o‘rtasida til boyligini kengaytiruvchi uzviy aloqani ta’minlaydi.

Kichik guruhlarda interaktiv nutq faoliyatlari joriy etilishi. Tarbiyachilar bolalarni kichik guruhlarga bo‘lib, so‘z boyligini rivojlantirishga qaratilgan mini-darslar o‘tkazmoqda. Masalan, “so‘z topish”, “kim nima dedi”, “so‘z bilan hikoya tuzish” kabi mashqlar orqali bolalar yangi so‘zlarni faol ravishda qo‘llashga undaladi. Bu metod bolalarning passiv so‘z boyligidan faol so‘z boyligiga o‘tishini tezlashtiradi.

Til rivoji va nutq faoliyatini multimodal vositalar orqali qo‘llab-quvvatlash O‘zbekistonda nutq rivojiga qo‘shimcha ravishda vizual va audiovizual vositalar qo‘llanilmoqda: rasmlar, kartochkalar, audiokitoblar, dialoglar orqali yangi so‘zlar tanishtiriladi va bolalarga takrorlash, qo‘llash imkoniyati yaratiladi. Bu metodologik yondashuv bolaning har bir sezgi organini (ko‘z, quloq, qo‘l) jalb qilib, so‘zni “faol” ravishda o‘zlashtirishiga xizmat qiladi.

Lingvistik o‘yinlar va so‘zlarni kontekstda qo‘llash. Bolalar bilan “kim nima qilmoqda?”, “qayerga bormoqda?”, “nima sodir bo‘lmoqda?” kabi savollarga javob berish orqali so‘zlarni kontekstga qo‘yib o‘rganish o‘tkaziladi. Tarbiyachilar bolalarga rasm ko‘rsatib, “Qaysi so‘z bu rasimga mos?” deb so‘rov beradi, so‘z birikmalarini shakllantiradi. Shunday qilinishi orqali bolalar so‘zlarni tashqaridan yodlash emas, balki ma’nosini anglab qo‘llashga o‘rgatiladi.

Monitoring va baholash bilan metodik jarayonni takomillashtirish. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida bolalarning nutqiy faoliyatini kuzatish, so‘z boyligini baholash orqali metodlar samaradorligi aniqlanmoqda. Masalan, ta’lim

muassasasi ichida tarbiyachilar bolalarning faol soʻz boyligi va nutq holatini yozib borish, xatoliklarni tahlil qilish va keyingi mashgʻulotlarga natijalar asosida tuzatishlar kiritmoqda.

Jadval: Maktabgacha yoshdagi bolalarda soʻz boyligini kengaytirishning zamonaviy amaliy metodlari:

No	Metod nomi	Metodning mazmuni	Amaliy qoʻllanish shakli	Kutiladigan natija
1	Oʻyinli-suhbat metodi	Oʻyin jarayonida suhbat orqali bolalarning soʻz boyligini kengaytirish va faol nutqqa jalb etish.	Tarbiyachi “Soʻz top”, “Kim tez aytadi?”, “Bu nima?” kabi oʻyinlarni oʻtkazadi. Bolalar oʻyin davomida yangi soʻzlarni eslab qoladi va ulardan gap tuzadi.	Bola yangi soʻzlarni oson eslab qoladi, nutq faol boʻladi, muloqotga kirishish koʻnikmasi rivojlanadi.
2	Badiiy matn asosida hikoya tuzish metodi	Bolalarga ertak, sheʼr, hikoyalar oʻqitilib, oʻqilgan asar asosida mustaqil hikoya tuzish oʻrgatiladi.	Tarbiyachi bolalarga qisqa matn oʻqib beradi, soʻng “Bu hikoyada kimlar bor edi?”, “Nima sodir boʻldi?” kabi savollar bilan ularni hikoya qilishga yoʻnaltiradi.	Bola soʻzlarni mazmun bilan bogʻlab ishlatadi, grammatik jihatdan toʻgʻri gap tuzish koʻnikmasi rivojlanadi.

№	Metod nomi	Metodning mazmuni	Amaliy qo'llanish shakli	Kutiladigan natija
3	Rasm asosida so'z topish va gap tuzish metodi	Bolalarga turli rasmlar, predmetli kartochkalar ko'rsatiladi va ular asosida yangi so'zlarni o'rganadi.	Tarbiyachi "Rasmda nima ko'ryapsan?", "Bu so'z bilan qanday gap tuzish mumkin?" kabi topshiriqlar beradi.	Bola vizual idrok orqali so'zlarni yaxshiroq o'zlashtiradi, tasviriy fikrlash rivojlanadi.
4	Rolli o'yin metodi	Bolalar turli ijtimoiy rollarni bajarish orqali nutqiy vaziyatlarda yangi so'zlarni o'rganadi.	Masalan, "Do'konda", "Kasalxonada", "Bog'da" kabi mavzularda rolli o'yin tashkil etiladi. Har bir bola roli asosida yangi so'zlarni ishlatadi.	So'zlar faol qo'llaniladi, bola o'z fikrini ifoda etishda mustaqil bo'ladi, muloqot madaniyati shakllanadi.
5	So'z kartochkalari va "so'z zanjiri" metodi	Bolalar kartochkadagi so'zlarni ketma-ket bog'lab, yangi so'zlar bilan zanjir hosil qiladi.	Tarbiyachi "so'z zanjiri" o'yini o'tkazadi: har bola oldingi so'z bilan bog'liq yangi so'z aytadi. Masalan, "gul-bog'-qush-osmon".	Bola so'zlar o'rtasidagi ma'no bog'liqligini anglaydi, assotsiativ fikrlash rivojlanadi, lug

XULOSA

Amaliy tajriba shuni ko'rsatadiki, zamonaviy texnologiyalar yordamida tashkil etilgan darslarda o'quvchilarning motivatsiyasi, mantiqiy fikrlash va analitik qobiliyati an'anaviy darslarga nisbatan yuqori bo'ladi. Shuningdek, bu yondashuv o'qituvchilarga o'quv jarayonini individuallashtirish va o'quvchilarning o'zlashtirish darajasiga mos mashqlarni yaratish imkonini beradi.

Xulosa qilib aytganda, zamonaviy dasturiy vositalarni boshlang'ich matematika ta'limiga tatbiq etish nafaqat o'quvchilarning bilim sifatini oshiradi, balki ularni XXI asr ko'nikmalari tanqidiy fikrlash, muammoni yechish va raqamli savodxonlik bilan qurollantiradi. Shu bois, mazkur yondashuvni o'quv jarayonida keng joriy etish zamon talabi hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Jo'rayev, A., & Abdullayeva, N. (2022). Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasi. Toshkent: "Fan va texnologiya" nashriyoti.
2. Usmonov, M., & Raxmonova, D. (2023). Raqamli ta'lim texnologiyalari asosida matematika darslarini tashkil etish. Toshkent: "Iqtisodiyot va innovatsiyalar" nashriyoti.
3. Qodirova, Z. (2021). Matematik tafakkurni rivojlantirishda interaktiv metodlarning o'rni. Samarqand: "Zarafshon" nashriyoti.
4. Tursunov, O., & G'aniyeva, S. (2024). Boshlang'ich ta'limda zamonaviy pedagogik texnologiyalar va dasturiy vositalardan foydalanish. Toshkent: "Yangi asr avlodi" nashriyoti.